

Švietimo sociologijos paradigų reikmė ugdymo moksluose

Kęstutis Trakšėlys

Klaipėdos universitetas, Sveikatos mokslų fakultetas, Sveikatos tyrimų ir inovacijų mokslo centras, H. Manto g. 84, Klaipėda, kestutis.trakselys@leu.lt

Anotacija. Straipsnyje pristatomos pagrindinės švietimo sociologijos paradigmos (modernybės ir vėlyvosios modernybės; socialinio konflikto ir socialinio konstruktyvizmo; tinklaveikos ir kapitalo), laiduojančios švietimo kaip socialinio instituto gilesnę ir platesnę analizę. Ypač aktualu, remiantis aptartomis paradigmomis, analizuoti aktualiausias šių dienų ugdymo mokslų problemas: lygiavertišką dalyvavimą, ugdymo(si) lygiavertiškumą, švietimo prieinamumą, įtraukųjį ugdymą ir t. t. Šios teorijos suteikia galimybę iš sociologinės perspektyvos įvertinti dabartinio laikotarpio visuomenės tendencijas, atskleisti skirtingų pakopų švietimo institucijų veiklos suderinamumo ir nuoseklumo problemas, jų tarpusavio sąveiką ir santykį su kitomis visuomenės socialinėmis sistemomis, švietimo vaidmenį tobulinant visuomenės socialinę struktūrą.

Esminiai žodžiai: *ugdymo mokslai, švietimo sociologija, paradigmos.*

Įvadas

Šiuolaikiniam švietimui, kuris turėtų atliepti visuomenės ir vartotojų (vaikų ir tėvų) poreikius ir lūkesčius, kaip socialiniam institutui priskiriamos dvejopos funkcijos – reagasavimas į edukacinių, socialinių, politinių procesų nulemtas problemas ir jų sprendimus bei pažangi įtaka bendrajai visuomenės raidai, modeliuojant socialinę atskirtį mažinančios visuomenės ateitį ir keičiant visuomenę. Tad švietimas yra įpareigotas ugdyti pamatines demokratines vertybes, idealus, ekonominę raštingumą, kurti naują politiką, puoselėti dorinę kultūrą, tapti pagrindiniu visuomenės raidos veiksmu, socialinių reformų pagrindu, daryti įtaką bendrajai visuomenės raidai. O tai nėra lengva ir paprasta, nes modernios visuomenės sparčiai kinta, keičiasi jų sandara, asmens gyvenimo perspektyvos ir kt. Į

vykstančias įvairias transformacijas turi reaguoti ne tik švietimas, kaip socialinis institutas, bet ir pagrindinis švietimo veikėjas – pedagogas. Nuo pedagogo gebėjimų, turimų kompetencijų, požiūrio, vertybinės sistemos priklauso švietimo paslaugų (edukacinių ir socialinių) kokybė, prieinamumas ir ugdymo dalyvių lygiavertiškumas. Kol kas dar sunkiai pas mus suprantama, kad pedagogas – tai ne tik formalus dalyko mokytojas, bet ir ugdytojas, kuris turi matyti kiekvieną mokinį, atlikti socializacijos ir integracijos funkcijas, gebėti įtraukti mokinį į ugdymosi procesą, nepriklausomai nuo jo socialinės padėties visuomenėje ar gebėjimų. Tad neabejotina, kad, siekiant įgyvendinti anksčiau aprašytus tikslus, reikia suvokti laikmetį, jo iššūkius, gebėti analizuoti vartotojų (mokinių ir tėvų), kaip visuomenės narių, poreikius ir lūkesčius. O viso to nepavyks įgyvendinti švietimo sistemoje, ypač ugdymo moksluose, nesiremiant švietimo sociologinėmis priemonėmis. Mokslinėje literatūroje (Anderson ir Taylor, 2009; Giddens, 1991 ir kt.) švietimo sociologija paprastai ir apibrėžiama kaip ribinė pedagogikos ir sociologijos mokslų šaka. Jos objektas yra ugdymas kaip socialinė posistemė visuomenės kaitos sąlygomis. Švietimo sociologija tyrinėja švietimą kaip sociokultūrinę instituciją, jos raidą, funkcionavimą, struktūrą, organizavimo būdus, santykį su kitomis socialinėmis institucijomis. Švietimo sociologija, skirtingai nei pedagogika, domisi ne tik švietimo proceso specifika, bet ir skirtingų pakopų švietimo institucijų veiklos suderinamumo ir nuoseklumo problemomis, jų tarpusavio sąveika ir santykiu su kitomis visuomenės socialinėmis sistemomis, švietimo vaidmeniu tobulinant visuomenės socialinę struktūrą. Tad dabartinės švietimo problemos kaip tik ir yra švietimo sociologijos interesus: lygiavertiškumas, socialinė diskriminacija ir stratifikacija, švietimo paslaugų prieinamumas, įtraukusis ugdymas, kuris apima mokinius iš socialiai remtinų šeimų, vaikus, turinčius specialiųjų poreikių, emigrantų švietimą ir t. t.

Siekiant identifikuoti švietimo problemas, ieškoti jų sprendimo būdų, būtina suvokti dabartinę visuomenę ir jos narius kaip nuolatinių transformacijų veikėjus ir dalyvius. Vis dėlto tenka apgailestauti, kad ugdymo moksluose vis dar nepakanka švietimo sociologijos darbų. Lietuvoje turime mažai mokslininkų, besidominčių švietimo sociologija, todėl ir trūksta šios disciplinos vadovėlių ir studijų. Tikėtina, kad šių dviejų disciplinų (pedagogikos ir sociologijos) sąsaja padės giliau pažvelgti į švietimo institutą, panagrinėti išylančias modernios visuomenės problemas, tiesiogiai susijusias su švietimu. Iš to, kas pasakyta, keliamas šio *straipsnio tikslas* – išanalizuoti švietimo sociologijos paradigmas ugdymo mokslų aspektu. *Tyrimo objektas* – švietimo sociologijos paradigmos ugdymo moksluose. *Metodai* – mokslinės literatūros analizė ir sintezė.

Švietimo sociologijos paradigmos reikšmę ugdymo moksluose galima analizuoti įvairiais aspektais: žmogaus gerovės kūrimas transformuotoje visuomenėje (Trakšėlys, 2015), socialinės kaitos įtaka švietimo instituto funkcijoms (Andriekienė ir Trakšėlys, 2012), švietimo prieinamumas – visuomenės socialinio teisingumo rodiklis (Trakšėlys, 2015), socialinio teisingumo ir mokymosi galimybių sąsajos (Trakšėlys, 2017) ir kt.

Švietimo instituto raiška modernybės ir vėlyvosios modernybės teorijose

Modernusis pasaulis sureikškina švietimą, skiria jam ypatingą dėmesį. Švietimas turi tapti pagrindine priemone, padedančia asmeniui iš bet kurio socialinio sluoksnio pakilti į aukštesnį socialinį sluoksnį, gauti geresnį darbą, padidinti pajamas ir t. t. Taigi švietimas yra privalomas, kad modernioje visuomenėje neatsirastų socialinių grupių, kurios būtų neintegralios ir atsiskirtų nuo visuomenės. Modernios visuomenės tikslas – sudaryti vienodas galimybes individui mokytis ir atitikti laikmečio poreikius. Modernybėje švietimas turėtų tapti socialinio saugumo pagrindu, kad apsaugotų individą nuo įvairių socialinių rizikos veiksnių ateityje. Neįgijęs tam tikros pakopos išsilavinimo, asmuo netenka galimybės užimti tam tikras socialines pozicijas. Todėl modernybės teorijos ypač yra svarbios ir ugdymo mokslams, nes modernybė nėra nei sociologijos, nei politologijos ar istorijos konceptas. Modernybė – tai savita civilizacija, gyvenimo būdas, priešpriešinamas tradiciniam gyvenimo būdai, kitaip tariant, buvusioms ir tradiciškai nusistovėjusioms kultūroms. Tačiau, minėto autoriaus teigimu, reikia pabrėžti, kad modernybės samprata įvairiomis prasmėmis apima istorinę raidą ir visuomenės mentalitetą. Modernybės atsiradimą paskatino dideli ekonominės ir socialinės veiklos organizavimo pokyčiai.

Mokslinėje literatūroje (Bauman, 2007; Giddens, 2000; Beck, 1992; Habermas, 1981 ir kt.) paprastai aptinkame tokius modernybei priskiriamus bruožus:

1. Žinių ir žinojimo fenomenas, kuris labiausiai veikia civilizacijos dinamiką, masiškas mokymasis. Žinojimas, išsilavinimas tampa preke, vartotojiška visuomenė iš išsilavinimo tikisi naudos.
2. Atsisakoma pamatinių ir tradicinių žinių; kinta socialiniai, kultūriniai ir ekonominiai santykiai; visuomenė atsisako institucinio sukaustymo, kinta socialinių institutų sandara ir tikslai.
3. Refleksiškumas ir individo autonomija akcentuoja kiekvieno socialinio veikėjo ar pavienio individo gebėjimus derinti savo veiksmus, elgtis tikslingai ir atsakingai.
4. Įsigali vartotojiškas, naudos siekimo požiūris į visuomenę ar pavienes bendruomenes.
5. Formuojasi nauja socialinės struktūros samprata. Suvokiama, kad socialinės struktūros ir veikiančios veikėjos yra vienodai svarbūs, nes socialinės struktūros yra kuriamos tų veikėjų.
6. Formuojasi žinių visuomenė, žinių ekonomikos kūrimas, pasaulinio informacinio tinklo plėtra, galios decentralizacija.

Reikia pabrėžti, kad socialinius pokyčius skatina visuomenės modernėjimas, bet modernėjant visuomenei naujus reikalavimus politikai kelia ir pavieniai jos nariai. Politika čia turima omenyje plačiąja reikšme, t. y. ta politika, kuri driekiasi ir už valstybės ribų. U. Beckas (1992) tokią politiką siūlo vadinti *subpolitika*, reiškiančia pilietinės visuomenės produktą. Pokyčių laikotarpiu individas perima kitas vertybes ir normas, nes tradicinė elgsena neatitinka laikmečio reikalavimų. Modernybės paskatinti pokyčiai atsiskleidžia, kai nuo tradicinių vertybių pereinama prie sekuliarių – racionalių vertybių.

Šiandieniam pasaulyje kaita tapo įprastu ir nuolatiniu reiškiniu, tai vienas esminių modernios visuomenės bruožų. Remiantis J. Habermasu (1981), galima teigti, kad visuomenės modernėjimo procesas neatskiriamas nuo pasaulio, kuriame gyvename, todėl organizuotas socialinio gyvenimo modelis apima tris dimensijas: švietimą, visuomenę, asmenybę. Remiantis J. Habermaso teorine prieiga, galima daryti išvadą, kad švietimas modernioje visuomenėje turėtų užtikrinti visuomenės stabilumą ir vienodas vertybines orientacijas. Tai galima pasiekti per socialinę integraciją. Ji apibrėžiama kaip žmonių socialiniai santykiai, susiję su gyvenamuoju pasauliu, ir pasiekiami remiantis komunikaciniu konsensu bei per socialinę integraciją, kuri susieta su socialinių institutų sistema. Švietimas, kaip socialinis institutas, turi atlikti integracijos ir socializacijos funkciją, nes tik taip bus pasiektas konsensusas tarp visuomenės narių, laikomasi nustatytų normų, puoselėjamos atitinkamos vertybės.

Modernios visuomenės, anot V. Leonavičiaus (2011), išgyvena prieštaringą situaciją. Viena vertus, visuotinis modernių visuomenių švietimas sukuria geresnes socialinio mobilumo sąlygas. Kita vertus, pagal kokius nors socialinius parametrus dominuojantis elitas riboja visuomenės galimybių struktūrą. Kiekvienoje situacijoje nelygybės neišvengiamos, siekiant jas panaikinti, atsiranda naujų nelygybių tarp turinčiųjų ir neturinčiųjų šalių. Kaip pastebi autorius, problema yra ne nelygybė, bet dominavimas. Modernioje visuomenėje teisingumas reikalautų, kad jokia visuomeninė gerovė nebūtų naudojama kaip dominavimo priemonė. Todėl ir pradiniam švietimo etape turi būti užtikrintas tam tikras „paprastos lygybės“ lygis, minimalūs mokymosi standartai ir t. t. Tačiau net ir pripažįstant, kad visuotinis mokymasis ir švietimo prieinamumas yra vėlyvosios modernybės bruožas, nereikėtų šių tendencijų pervertinti, nes gyvenant kapitalizmo sąlygomis atsiranda ekonominių, socialinių veiksnių, kurie riboja asmenų mokymosi galimybes.

Modernioje visuomenėje, anot A. Giddenso (2000), pasaulis gerokai sudėtingesnis ir problemiškesnis. Kaip minėjome anksčiau, tai paveikia visus socialinius sektorius, taip pat ir švietimą. Visų grupių atstovų galimybių sulyginimas tapo vienu svarbesnių modernių industrinių visuomenių socialinės politikos klausimų.

Taigi, kaip minėta, modernios visuomenės švietimas, jo kaita yra veikiami savito, sudėtingo įvairių ekonominių, socialinių ir kultūrinių veiksnių komplekso, švietimas savo ruožtu užtikrina grįžtamąjį poveikį įvairioms visuomenės gyvenimo sritims. Kai kurių mokslininkų (Leonavičius, Rutkienė, 2010) nuomone, modernybės švietimo sistema ir jos kaita yra tiesiogiai susijusios su visuomene, kuri įvairiose mokslinėse teorijose vadinama *žinių* ar *vartotojiška visuomene*. Tokioje visuomenėje neišvengiamai keičiasi švietimo paskirtis, jo prieinamumas, švietimo veikėjų vaidmuo ir jo svarba – transformacijos laikotarpiu individas perima kitas vertybes ir normas, kadangi tradicinė elgsena neatitinka laikmečio reikalavimų. Šiandieniam pasaulyje kaita tapo įprastu reiškiniu. M. Fullano (1998) teigimu, tai vienas esminių modernios visuomenės bruožų. T. Brameldo (Ališauskas, 2010) nuomone, švietimas yra visuomenės keitimo aikštelė. Jo teigimu, švietimas atlieka du pagrindinius vaidmenis: užtikrina kultūros tęstinumą ir

keičia kultūrą. Asmuo, įgijęs tinkamą išsilavinimą, gali sėkmingai konkuruoti darbo rinkoje ir taip užsitikrinti gerovę dabar ir ateityje. Vėlyvosios modernybės visuomenėse dėl pakitusių ekonominių ir socialinių visuomenės raidos sąlygų keliama reikalavimai sudaryti ir plėtoti visoms socialinėms grupėms prieinamą švietimą. Asmens gyvenimo kokybė ir galimybės dažnai priklauso nuo to, kaip visuomenėje organizuotas švietimas ir kaip savo funkcijas atlieka švietimo instituto veikėjai.

Socialinio konflikto ir socialinio konstruktyvizmo paradigmos

Socialinio konflikto teorijos atstovai (Dahrendorf, 1996) teigia, kad visose socialinėse sistemose galima identifikuoti konfliktus, taip pat ir švietimo institute. Socialinio konflikto požiūriu visuomenė yra faktinių ir potencialių konfliktų arena. R. Dahrendorf (1996) daro išvadą, kad konfliktus ir prievartą lemia visuomenės struktūrinės pozicijos.

Asmenys, užimantys dominuojančią poziciją, kiekvienoje situacijoje siekia išlaikyti *status quo*, o subordinuotieji siekia tą situaciją pakeisti. Pasak R. Dahrendorfo (1996), konfliktą ir socialinę reorganizaciją lemia dominavimo ir pavaldumo santykiai, suponuojantys skirtingų interesų priešpriešinimą. Teorijos nurodo, kad įvairios socialinės grupės turi nevienodą valdžią, ją turi ne asmenys, o jų materialinis ir socialinis statusas. Šis statusas susiformuoja už švietimo instituto ribų, deja, perkeliamas ir į švietimo sistemą. Todėl socialinis ir ekonominis visuomenės susiskaidymas tiesiogiai matomas ir švietimo sistemos viduje.

Socialiniai konfliktai visuomenėje kyla iš interesų grupių, kai dėl skirtingų interesų pavaldžios grupės įsitraukia į konfliktą su dominuojančiomis grupėmis. Taigi švietimo instituto viduje interesų konfliktų gali kilti nuolat, reikėtų išskirti potencialius konfliktus. Pirmiausia tai konfliktai tarp mokinių grupių ir jų viduje. Tam tikros mokinių grupės turi geresnes materialines ir ekonomines gyvenimo sąlygas, todėl susikuria privilegijuota švietimo posistemė – privačios mokyklos, korepetitoriai. Antra, potencialūs konfliktai galimi tarp mokinių ir mokytojų bei mokyklos administracijos.

Remiantis konflikto teorija, mokytojai užima privilegijuotą poziciją mokinių atžvilgiu. Reikia pastebėti, kad bet kuri privilegija ar valdžios demonstravimas gali išprovokuoti konfliktą. R. Collinsas (1988) visuomenės narius skirsto į dvi grupes: tvarką primetančius ir tvarką priimančius. Tvarką primetantieji, autoriaus teigimu, dažnai tapatinasi su organizacija ir jos idealais, o tvarką priimantieji dažnai turi savo kultūrą, kalbos kodą, yra pasyvūs ritualų atlikėjai ir stebėtojai (Collins ir Makowsky, 1993). Švietimo institute paprastai tvarką nustato mokytojai arba dominuojanti socialinė mokinių grupė, kuri diktuoja savo taisykles ir demonstruoja dominavimą.

Socialinio konflikto paradigma tiesiogiai siejasi su socialinio konstruktyvizmo paradigma. Šios teorijos atstovai aiškiai pabrėžia, kad supratimą ir žinias apie pasaulį konstruojame remdamiesi įgyta patirtimi ir ją reflektuodami. Taip mes aktyviai kuriame savo žinias klausdami, tyrinėdami ir įvertindami tai, ką jau žinome. Mokytojo vadovaujamas mokinys žinias konstruoja aktyviai, o ne mechaniškai atkartodamas tai, kas parašyta

vadovėlyje ar kas jam buvo sakyta. Tad šios teorijos prieiga leidžia analizuoti ugdymo dalyvių požiūrį į mokinį, švietimo prieinamumą ir lygiavertišką dalyvavimą švietimo sistemoje skirtingų socialinių grupių asmenims.

Siekiant užtikrinti švietimo prieinamumą ypač svarbi socialinė aplinka, kuri pažįstama bendraujant su kitais žmonėmis, suvokiant aplinkos reiškinius, juos struktūruojant, interpretuojant įvykius. Šios teorijos prieiga leidžia pabrėžti ne tik perduodamos ir gaunamos informacijos svarbą, bet ir būtinumą tokios veiklos, kuri skatintų ugdytinio pažintinį aktyvumą, mokantis konstruktyviai sąveikauti su aplinka. Ypač tai aktualu socialiai atskirtiems asmenims, kurie dėl savo socialinio statuso dažnai ir mokyklos bendruomenėje patiria kultūrinę ir komunikacinę izoliaciją. Ši teorija leidžia išryškinti asmens adaptacines galimybes visuomenėje, jam mokantis atlikti tam tikrus vaidmenis. Pasitelkę turimas žinias ugdymo dalyviai (mokiniai, tėvai, pedagogai) puoselėja tarpusavio santykius, juos susiedami su realiomis gyvenimo situacijomis ir patirtimis. Skirtingoms socialinėms grupėms priklausantys mokiniai, pasitelkę savas patirtis ir žinias, kuria skirtingus socialinius vaizdinius ir normas, kurios gali prieštarauti nusistovėjusioms mokyklos bendruomenės taisyklėms, nes socialiniai vaizdiniai ir nuostatos neatsiejami nuo žmogaus elgsenos ir veiklos. Tad sukūrę subjektyvius realybės konstruktus socialiai remtini mokiniai gali būti nesuprasti ir mokyklos bendruomenės nepripažįstami lygiaverčiais ugdymo sistemos dalyviais.

Tinklaveikos ir kapitalo paradigmos

Tinklaveikos paradigma (Burt, 1982; Castells, 2005) siekia analizuoti ir aprašyti tarpusavio ryšių modelius socialinėje sistemoje. Šios teorijos šalininkai laikosi pozicijos, kad pirmiausia reikia tirti socialines struktūras, nes ugdymo dalyvių elgesys yra varžomas socialinių struktūrų (Wellman, 1983). Tą patį galima pasakyti ir apie švietimo sistemą.

Tinklaveikos teorija analizuoja visuomenės narius siejančius saitus. Tačiau šios teorijos atstovus domina neinstitalizuoti saitai, kitaip tariant, santykiai, vadinamieji tinklai. M. Granovetteris (1973) skiria stiprius ir silpnus saitus. Jis ragina analizuoti ne tik stiprius saitus tarp ugdymo dalyvių, bet ir silpnus. Asmuo, tvirtai susietas grupėje, bet neturintis silpnų saitų su kitomis grupėmis, būtų izoliuotas ir negautų informacijos apie tai, kas vyksta visuomenėje ar kitose grupėse.

Švietimo institute mokinių santykiai yra aiškiai apibrėžti ir institalizuoti, tačiau mokiniai, bendraudami tarpusavyje, kuria savo tinklus pagal skirtingas socialines pozicijas. Mokinių kuriami tinklai dažniausiai remiasi saitais, esančiais už švietimo sistemos ribų. Tinklaveikos teorijos prieiga leidžia atskleisti, kaip institalinėje sistemoje kuriami saitai ekonominiu, socialiniu pagrindu.

Švietimo institalcijose dažnai nutinka, kad mokiniai iš socialiai remtinių šeimų, turintys neigiamų įvertinimų ar įvairių sutrikimų, dažnai būna izoliuoti nuo klasės ir mokyklos bendruomenės. Tai pasireiškia minimaliu bendravimu, neįtraukimu į kultūrinę ar pažintinę veiklą, socialiniu diskriminavimu.

Švietimo instituto analizėje galima pritaikyti tinklaveikos teorijos struktūrinį lygiavertiškumo rezultatą. Struktūriškai lygiaverčiais veikėjais vadinami tie visuomenės nariai, kurie tam tikroje socialinėje struktūroje palaiko tapačius tarpusavio santykius. Struktūrinis lygiavertiškumas egzistuoja tarp korporacijų ir asmenų. Nagrinėjant individų elgesio panašumą, galima teigti, kad struktūrinis lygiavertiškumas atlieka tokį pat svarbų vaidmenį, kaip ir grupės sutelktumas. Struktūrinis sutelktumas svarbus kuriant socialinius tinklus. Švietimo sistemoje jo siekiama užtikrinant visiems ugdymo dalyviams vienodas „starto pozicijas“, teikiant edukacines, socialines paslaugas, mažinant socialinius skirtumus ir dėl to kylančią socialinę įtampą. Be to, švietimo sistemoje dalyvaujantys asmenys turi būti lygiaverčiai šios sistemos veikėjai ir palaikyti, nepaisant jų socialinės klasės ir turinės padėties, tapačius tarpusavio santykius.

Analizuojant visuomenės narių funkcionavimą ir socialinę stratifikaciją, verta remtis *kapitalo teorijos* (Bourdieu, 1989) *paradigma*. P. Bourdieu skiria keturias kapitalo formas:

1. Ekonominis kapitalas, kurį sudaro įvairios gamybos priemonės ir objektai, ekonominių gėrybių visuma.
2. Socialinis kapitalas, apibūdinamas kaip asmens ar grupės tarpusavio santykių visuma. Toks kapitalas apima tarpusavio santykių užmezgimo ir palaikymo veiklą, t. y. socializaciją.
3. Simbolinis kapitalas, apimantis ritualus, jis susijęs su garbe ir pripažinimu. Galų gale jis tėra tik „kreditas“ ir autoritetas, kurį veikėjui teikia pripažinimas ir kitos kapitalo formos, čia vertėtų paminėti ir dvasinį asmens kapitalą.
4. Kultūrinis kapitalas atitinka intelektualių kvalifikacijų, įgytų pirminio išsimokslinimo metu arba perduotų pačios šeimos, visumą. Šis kapitalas gali reikštis trimis formomis: kaip asmeninis gebėjimas, kaip materialinė gėrybė, turtas, kaip institucinė vertybė.

P. Bourdieu (1986) teigia, kad asmens priklausymas tam tikrai socialinei klasei nustatomas atsižvelgiant į kultūrinio ir ekonominio gyvenimo lygį arba turimą kapitalą. Apibūdinti kurią nors vieną klasę įmanoma tik lyginant ją su kitomis klasėmis. Socialinę erdvę (visuomenę) galima struktūruoti pagal įvairias kapitalo formas.

Iš pirmo žvilgsnio pati *kapitalo* sąvoka siejama su ekonomikos mokslu. Analogija gali būti paaiškinta kapitalo charakteristikomis: jis kaupiamas investuojant, perduodamas paveldėjimo būdu, teikia pelną, atsižvelgiant į tai, kaip jo savininkas juo naudojasi, ir kt. Tokias kapitalo charakteristikas galima būtų traktuoti kaip euristines, jei sąvokos vartojimas nebūtų susiaurinamas tik iki vienos – ekonominės srities.

Taigi švietimo veikėjų dalyvavimas švietimo sistemoje, kartu ir švietimo prieinamumas vaikui priklauso nuo turimo kapitalo apimties ir struktūros. P. Bourdieu (1986) atskleidė, kad nuo turimo kapitalo kiekio priklauso ir socialinių klasių specifika. Tokia kapitalo koncepcija nulėmė požiūrį ir į švietimo prieinamumą bei lygiavertišką dalyvavimą švietimo sistemoje. Dalyvavimas asmens reprodukcijos ir ugdymo procesuose, remiantis šios teorijos prieiga, nulemtas asmens įpročių (lot. *habitus*) ir to, kas atitinka jo

socialinį statusą. Įpročius ir socialinio statuso reikalavimus paprastai įdiegia visuomenė, darydama tam tikrą įtaką. Nelygybė ir švietimo prieinamumas gali skirtis ne tik tarp grupių, bet ir grupės viduje, nes gali skirtis ir grupės narių turimas kapitalas. Kalbant apie švietimo prieinamumą ir lygiavertiškumą dalyvaujant ugdymo procese ypač akcentuojamas kultūrinis kapitalas – jis kur kas svarbesnis nei tėvų socialinė ir ekonominė padėtis.

Akcentuotina, kad mokyklos, anot P. Bourdieu (1986), ne tik atskleidžia visuomenės susiskaidymo lygį, bet ir pačios sėkmingai sukuria nelygybę ir ją reprodukuoja, taip pažeisdamos tam tikrų visuomenės grupių interesus. Taigi mokykla tampa kovos lauku, kurio pagrindas yra kapitalo kiekis ir forma, būtent tai ir užtikrina dominavimą. Kapitalas tampa kartu ir priemone, ir tikslu.

Išvados

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad švietimo sociologijos paradigmos suteikia galimybę analizuoti švietimo institutą, plačiau ir giliau pažvelgti į jo vaidmenį visuomeniniame gyvenime. Sociologijos teorijų prieiga padeda nustatyti švietimo instituto funkcijų kaitą, švietimo instituto sąsają su visuomenėje vykstančiomis transformacijomis, apibrėžti laikmetį ir kontekstą, kuriame funkcionuoja švietimo institutas. Sociologijos teorijų prieiga suteikia galimybę pamatyti švietimo instituto socialinę dimensiją, tyrinėti švietimo instituto būklę, transformaciją ir raidą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu ekonominių ir socialinių santykių kontekste. Sociologinės teorijos padeda atskleisti, ką tam tikros socialinės grupės laiko arba galėtų laikyti svarbiu švietimo institute ir kokios jo atliekamos funkcijos svarbiausios, ar reformuotas švietimo institutas atitinka visuomenės poreikius, ar ugdymo dalyviai švietimo institute yra lygiaverčiai nariai, jaučiasi saugiai, komfortiškai, ar švietimo sistema atlieka socializacijos ir kitas funkcijas. Taip pat šios teorijos suteikia galimybę analizuoti, kiek išorinis socialinis susiskaidymas turi įtakos asmens padėčiai švietimo sistemoje, ar mokinio socialinė padėtis turi įtakos mokymosi rezultatams ir įvairiems tarpgrupiniams konfliktams ir t. t.

Literatūra

- Ališauskas, R. (2010). Švietimo ir visuomenės sinergijos prielaidos. *Pedagogika*, 100, 37–41.
- Anderson, M. L. ir Taylor, H. F. (2009). *Sociology. The Essentials*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
- Andriekienė, R. M. ir Trakšėlys, K. (2012). Socialinės kaitos įtaka švietimo instituto funkcijoms. *Filosofija. Sociologija*, 4, 266–273.
- Bauman, Z. (2007). *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius. Apostrofa.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London. Sage.

- Bourdieu, P. (1986). *Distinction: A Social Critique of Judgements of Taste*. London. Routledge and Kegan Paul.
- Bourdieu, P. (1989). Social space and symbolic power. *Sociological Theory*, 7(1), 14–25.
- Burt, R. (1982). *Toward a Structural Theory of Action: Networks Models of Social Structure, Perception, and Action*. New York. Academic Press. doi: 10.1016/B978-0-12-147150-7.50014-4
- Castells, M. (2005). *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tūkstantmečio pabaiga*. Vilnius. Poligrafija ir informatika.
- Collins, R. (1988). *Theoretical Sociology*. San Diego. New York, Chicago: Harcourt Brace Jovanovich.
- Collins, R. ir Makowsky, M. (1993). *The Discovery of Society*. New York. Mc Graw-Hill, Inc.
- Coser, L. A. (1969). *The Functions of Social Conflict*. New York. The Free Press.
- Dahrendorf, R. (1996). *Modernusis socialinis konfliktas: esė apie laisvą politiką*. Vilnius: Pradai.
- Fullan, M. (1998). *Pokyčių jėgos. Skverbimasis į ugdymo reformos gelmes*. Vilnius: Tyto alba.
- Giddens, A. (1991). *Introduction to Sociology*. New York: W.W. Norton & Company.
- Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360–1380.
- Habermas, J. (1981). Modernity versus Postmodernity. *New German Critique*, 22, 3–14.
- Leonavičius, V. (2011). Dėl aukštojo mokslo sociologijos objekto. *Andragogika*, 1, 111–125. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Leonavičius, V. (2007). *Moderniosios Lietuvos visuomenės transformacija: struktūrinės prielaidos ir veikėjo dalyvavimas*. Habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Leonavičius, V. ir Rutkienė, A. (2010). *Aukštojo mokslo sociologija: studijų pasirinkimas ir vertinimas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Merton, R. (1997). Socialinė struktūra ir anomija. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2, 66–84. Klaipėdos universiteto leidykla.
- Parsons, T. (1997). *The Social System*. New York: The Free Press.
- Trakšėly, K. (2017). Socialinio teisingumo ir mokymosi galimybių sąsajos. *Science and Processes of Education*, 2(25), 26–34.
- Trakšėly, K. (2015). Švietimo prieinamumas – visuomenės socialinio teisingumo rodiklis. *Socialinių mokslų studijos*, 7(2), 232–246.
- Trakšėly, K. (2015). Žmogaus gerovės kūrimas transformuotoje visuomenėje: švietimo prieinamumo principas. *Filosofija. Sociologija*, 26(2), 129–134.
- Wellman, B. (1983). Network analysis: some basic principles. In R. Collins (ed.), *Sociological Theory* (pp. 155–200). San Fransisco. CA. Jossey-Bass, Inc.

Education Sociological Paradigms Importance of Education Sciences

Kęstutis Trakęelys

Klaipėda University, Faculty of Health Sciences, Health Research and Innovation Science Centre, 84 H. Manto St., Klaipėda, kestutis.trakselys@leu.lt

Summary

The paper analyzes the sociological theory. Western type public modernity theories are assumed as a process, for which a developing society is approaching the developed societies reaching a certain level of economic growth, a certain level of public participation and the democratic stage of development, giving the individual more physical, social and economic mobility. *Structural functionalism* (Parson, 1997; Merton, 1997 et al.). With the approach to this theory, it can be said that inequality in education stems from the ascription to social class, strata, ethnic groups, etc., also due to individual's achievements, which are usually associated with the innate talents and efforts. The analysis of an individual's social functioning and social stratification is based on the approach to *Capital theory* (Bourdieu, 1986). Thus, the participation of education players in education system, also the accessibility of education to an individual depends on the volume and structure of the available capital. Participation in individual's reproduction process and education system, based on the approach to this theory, is defined by individual's habits (*habitus*), and harmony with individual's social status. *The theory of social conflict* (Dahrendorf, 1996; Coser, 1969) argues that conflicts can be identified among all social systems and the educational institute. In terms of social conflict society is the actual and potential arena of conflicts. *Network activity theory* (Burt, 1982; Granovetter, 1973; Castells, 2005) aims to analyze and describe reciprocal link models in the social system. The followers of this theory keep to the opinion that social structures need to be investigated first, as the players' behavior is constrained by social structures. Very often it is the case at education institution that students from the disadvantaged families, with negative evaluations or various disorders, are often isolated from the classroom and school community.

Keywords: *science education; educational sociology, paradigm.*

Gauta 2016 06 07 / Received 07 06 2016
Priimta 2017 12 14 / Accepted 14 12 2017